

8. Москович В.А. Статистика и семантика / В.А. Москович. – М. : Наука, 1969. – 304 с.
 9. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови / М.І. Мостовий. – Харків : Основа, 1993. – 256 с.
 10. Плотников Б.А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б.А. Плотников. – Минск : Высшейш. шк., 1979. – 346 с.
 11. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.
 12. Уэст К. Создание гендера / К. Уэст, Д. Зимменман // Гендерные тетради. – СПб, 1997. – Вып. 1. – С. 94–124.
 13. Bierwisch M. Selektionsbeschränkungen und Voraussetzungen / M. Bierwisch // Linguistische Arbeitsberichte. – 1970 – S. 22.
 14. Hundsnurscher F. Semantik der Adjektive des Deutschen. Analyse der semantischen Relationen / F. Hundsnurscher, J. Splett. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1982. – 204 S.
 15. Glinz H. Die innere Form des Deutschen / H. Glinz. – I. Aufl. – Bern und München : Francke, 1965. – 505 S.
 16. Glück H. Der Mythos von den Frauensprachen / H. Glück. // OBST (Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie). – 1979. – Beiheft 3. – S. 60 – 95.
 17. Schenke M. Syntaktisch-semantische Kombinationen und ihre Einführung in ein Lexikon – Eine Studie über englische Temperaturadjektive / M. Schenke, B. Schenke, C. Krahl // Linguistische Studien. – Bd. 210 : Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, 1991. – S. 10–202.
- СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ
18. Hilsenrath E. Die Abenteuer des Ruben Jablonski / E. Hilsenrath. – Berlin : Dittrich Verlag, 2007. – 307 S.
 19. Hilsenrath E. Jossel Wassermanns Heimkehr / E. Hilsenrath. – München, 1993. – 320 S.
 20. Mann Th. Buddenbrooks. Verfall einer Familie / Th. Mann. – Bukarest : Kriterion Verlag, 1973. – 737 S.
 21. Mann Th. Lotte in Weimar / Th. Mann. – Berlin; Weimar; Frankfurt am Main : Aufbau Verlag, 1975. – 390 S.
 22. Segers A. Die Toten bleiben jung / A. Segers. – Berlin; Weimar : Aufbau Verlag, 1969. – 594 S.
 23. Segers A. Das siebte Kreuz / A. Segers. – Berlin; Weimar : Aufbau Verlag, 1985. – 367 S.
 24. Wieser D. Hemma von Gurk / D. Wieser. – Klagenfurt : Carinthia Verlag, 1999. – 421 S.
 25. Wieser D. Das Singerlein / D. Wieser. – Klagenfurt : Carinthia Verlag, 1985. – 307 S.

Марія Бехта
(Львів)

ГРАМАТИЧНІ ВИЯВИ ОПОВІДАЧА В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Здійснено загальний огляд нараторських типів, які були запропоновані вітчизняними та зарубіжними дослідниками у сфері наратології. Наведено критерії класифікацій та характеристики основних типів наратора. Проаналізовано граматичні вияви оповідача у художньому творі.

Ключові слова: наратор, типологія, оповідь, персонаж, художній твір.

Осуществлено общее обозрение типов нарратора, предложенных отечественными и зарубежными исследователями в сфере нарратологии. Приведены критерии классификаций и характеристики основных типов нарратора. Проанализированы грамматические проявления повествователя в художественном произведении.

Ключевые слова: нарратор, типология, рассказ, персонаж, художественное произведение.

The article aims at an overview of the main narratological types which were suggested by native and foreign researchers in the sphere of narratology. Criteria of classifications and characteristics of the main types of narrator are given. Gerard Genette made two significant distinctions: between homodiegetic and heterodiegetic narrators, and between intradiegetic and extradiegetic narrators. An important contribution to the question of narratological types was made by Wayne Booth who suggested the distinction between dramatized and undramatized narrators, as well as between reliable and unreliable narrators. Wolf Schmid set 13 criteria according to which types of narrators can be distinguished. The attempt to analyze the grammatical model of narrator's representation in a work of fiction was made in the article. In order to describe narrative situation one should not take into consideration only textual indications (such as first or third person). One should combine and interpret numerous elements of the entire text into a coherent whole. The notion of narrator is very complex. Each new work of fiction has a new narrator. Due to this reason the study of narratological types remains a significant and promising area of research.

Key words: narrator, typology, story, character, work of fiction.

У сучасних літературознавчих дослідженнях простежується значне зацікавлення проблемами наратології, зокрема моделями нарації та образом наратора. Широке коло дослідників займається вивченням теорії оповіді. В українському літературознавстві активно вивчається специфіка функціонування оповідача, особливості комунікативної складової художнього твору, типологія персонажів та нараторів (дослідження І. Бехти, І. Папуші, О. Ткачука, В. Поліщука, В. Балдинюк, М. Руденко).

За визначенням І.А. Бехти, наратор – “суб’єкт свідомості, який безпосередньо втілений у тексті і з яким має справу читач” [2, с. 214]. У художньому творі наратор формує структуру розповіді, а також забезпечує цілісність композиції тексту. “Наратор буває більш чи менш явним (експліцитним), обізнаним, всюдисущим, самосвідомим і надійним, він може розміщуватися на більшій чи меншій дистанції від наратованих ситуацій і подій, персонажів і/або нарататора” [7, с. 84]. Велика кількість нараторів спонукає до їх систематизації та визначення нараторських типів.

З часу виникнення поняття “наратор” типологія наратора та його точки зору була в центрі уваги наратології. Якщо П. Лаббок

розрізняв чотири типи наратора або точки зору, а Н. Фрідман – вісім, то типологія німецького вченого В. Фюгера охоплює 12 типів. Систематика таких диференційованих типологій не завжди переконлива, оскільки в них, як правило, змішуються тип наратора і тип точки зору. “Маючи евристичний, а не онтологічний характер, типологія наратора повинна бути проста і повинна враховувати лише елементарні критерії” [8, с. 45]. Тип наратора залежить від відношення між наратором та тим, що він оповідає. Згідно із В. Шмідом, в основі типології наратора повинні бути наступні критерії і типи (деякі з них перетинаються або частково співпадають) [8, с. 45]:

Таблиця 1

Типи наратора

Критерії	Типи наратора
спосіб зображення	експліцитний – імпліцитний
дієгетичність	дієгетичний – недієгетичний
ступінь обрамлення	первинний – вторинний – третинний
ступінь виявлення	сильно – слабо виявлений
особистісність	особовий – безособовий
антропоморфність	антропоморфний – не антропоморфний
гомогенність	єдиний – розсіяний
висловлення оцінки	об’єктивний – суб’єктивний
інформованість	всезнаючий – обмежений у знаннях
простір	всюдисущий – обмежений у місцезнаходженні
професійність	професійний – непрофесійний
надійність	ненадійний – надійний

Позиція наратора стосовно модельованої ним ситуації мінлива. В художньому дискурсі існують різні моделі наративних ситуацій відповідно від належності наратора до художнього світу. Опозиція В. Шміда “дієгетичний – недієгетичний наратор” відповідає, за своєю суттю, опозиції Ж. Женетта, який розрізняє гомодієгетичного наратора, що говорить від власного імені, від першої особи та виступає при цьому персонажем описаних подій, та гетеродієгетичного наратора, що не є персонажем твору, але володіє інформацією про нього (розповідь при цьому ведеться від третьої особи). Якщо гомодієгетичний наратор виступає одночасно і протагоністом наративу, то його називають аутодієгетичним наратором. Світ гомодієгетичного наратора передбачає побудову альтернативного художнього світу, відмінного від реального життя автора. “Нарація від першої особи запрошує читача увійти у твір і підписати пакт довіри з автором. Гомодієгетична нарація

у романі може набувати різноманітних форм: сповідальної чи довірливої оповіді, вигадки, марення, розважального дискурсу та інших” [4]. Сам граматичний показник особи, від якої ведеться оповідь у художньому творі, є найяскравішою рисою нарації та інстанції наратора. Терміни “наративна ситуація від першої особи” (акторіальний наратор) та “наративна ситуація від автора” (аукторальний наратор), запропоновані Ф. Штанцелем, приблизно відповідають згаданим вище термінам Ж. Женетта. Акторіальний наратор виражає події через сприйняття персонажа, в той час як аукторальний подає власне сприйняття фабули.

За принципом рівня Ж. Женетт також розрізняє інтрадієгетичного та екстрадієгетичного нараторів. Інтрадієгетичний наратор оповідає у межах більшого, рамкового наративу, нарація ж екстрадієгетичного наратора конституює основний наратив. З вищезгаданих розрізень випливають чотири класи нараторів. Наратори двох інтрадієгетичних класів відносно відверті та чесні. Це персонажі, які розповідають історію, в якій вони присутні, але до якої не залучені. Екстрадієгетичні категорії є більш складними. Вони володіють додатковою силою розміщення наратора поза репрезентацією. У таких випадках оповідання історії вже само по собі є репрезентованою подією.

Ведучи мову про гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації, маємо на увазі наратора, який перебуває поза межами викладеної історії, але є присутнім в розповіді про неї, розповідається історія, у якій наратор не виконує функцій персонажа. “Гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації переважно підкреслює деяку обмеженість власного знання про описувану історію, часто мотивує це обмеження важливими для нього чинниками (найчастіше – фізичною відсутністю між окремими епізодами). Тому зображення персонажів позначене фрагментарністю, недовисловленістю” [6]. Гетеродієгетичним наратором в інтрадієгетичній ситуації називаємо такого наратора, який відсутній у будь-якій формі в історії, яку він розповідає. На думку В. Шміда, визначальною рисою такого типу наратора є те, що він розповідає не про самого себе як фігуру дієгезису, а лише про інші фігури. Відсторонення розповідача від безпосереднього сюжетного розвитку дає йому право на узагальнення, відтворення усіх можливих розгалужень певної ситуації. Наративна історія набуває ознак універсального знання та одночасного перебування наратора у багатьох місцях. Гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації виступає як персонажем твору, так і суб’єктом викладу (нарато-

ром), що прагне створити враження цілковитої об'єктивності розповіді. “Гомодієгетичний наратор забезпечує фікційному світові збереження суб'єкта дії, внутрішній контраст змін, що відбуваються з цим суб'єктом, а також хронологічний порядок розгортання нарації” [6]. Гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації – це автобіографічний наратор. Такий наратор упізнається за ототожненим виявом своєї приватної історії з максимальною самопрезентацією та індивідуалізованим утіленням певної емоційності. Гомодієгетичне формування інтрадієгетичної ситуації полягає у значно тіснішому (порівняно з усіма іншими типами викладу) зв'язку біографічного автора із концептуальною наративною настановою.

Залишаючись в рамках термінології Ж. Женетта, С. Лансер запропонувала схему типів дієгетичного наратора [8, с. 51–52]:

Таблиця 2

Типи дієгетичного наратора

недієгетичний наратор	дієгетичний наратор				
1	2	3	4	5	6
1: Непричетний наратор (не присутній в історії, що оповідається) 2: Непричетний очевидець 3: Очевидець-протагоніст 4: Другорядний персонаж 5: Один із головних персонажів 6: Головний герой (наратор-протагоніст)					

Згідно з І.А. Бехтою, “за манерою нарації, якою послуговуються письменники, існує три основних типи нараторів в прозовому творі: 1) аукторіальний наратор у формі “він”; 2) персональний у формі “я”, або у формі дійової особи, але який говорить від імені “я”; 3) персоніфікований, позначений якимось іменем” [3, с. 69]. Аукторіальний наратор – це всзнаючий наратор, який перебуває поза світом нарації. Він може об'єктивно вести нарацію, а може і втручатися в неї, пропонуючи читачеві власну інтерпретацію описаних подій. Персональний наратор – персонажна наративна ситуація, першоособовий наратив. Наратор використовує ролі кореспондента, спостерігача, свідка. “Дискурс персонального наратора називається чужим мовленням” [2, с. 229]. Воно слугує для вираження змісту дискурсу та є предметом авторського зображення. Коли читач має справу з персоніфікованим наратором, у нього складається враження, що це один із персонажів твору. Це експліцитний наратор, який належить світові тексту.

Н. Фрідман запропонував таку типологію нараторів: авторське всезнайство з продуктивним використанням 1-ї особи; нейтральне всезнайство – авторське невтручання з використанням 3-ї особи; наратор-очевидець; наратор-персонаж; колективний наратор; одиничний наратор; драматичний наратор – зовнішній опис персонажів; ракурс. “Ці вісім категорій Н. Фрідман розмістив від більш до менш посередницьких у відображенні точки зору в художньому тексті: від максимального втручання наратора (авторська всеобізнаність) до його часткової або повної відсутності (драматична форма нарації чи форма ракурсу)” [1, с. 23]. Вони відображають історичний процес генези оповідної техніки.

В. Бут розрізняє драматизованого та недраматизованого наратора. Під першим він розуміє імпліцитного автора (авторське друге “Я”), коли наратор оповідає історію від першої особи однини чи множини. Недраматизований наратор – експліцитний вияв наратора у творі, навіть якщо він не наділений особистісними ознаками [9, с. 151]. Серед драматизованих нараторів В. Бут виділяє простих спостерігачів (observers) та нараторів-агентів (narrator-agents), які певним чином впливають на хід подій.

Також В. Бут називає наратора надійним, якщо він діє згідно з нормами твору (з нормами імпліцитного (абстрактного) автора) та ненадійним, якщо він таким не є. Ненадійність наратора не полягає у брехливих, оманливих свідченнях. Найчастіше це справа незнання, неусвідомлення, наратор помиляється або впевнений у володінні певними якостями, хоча автор це заперечує. Іноді майже неможливо визначити, до якої міри наратор є ненадійним [9, с. 158-159].

Для опису наративного агента читач може керуватися різноманітними текстовими індикаторами. Яким би непоказним та непомітним наратор не був, завжди є сліди його присутності. Кожен опис належить йому та видає його способи формулювання. При аналізі оточення на рівні оповіді та просторово-часової фокалізації на рівні наративу можливо перевірити, як саме наратор описує та формулює це оточення і фокалізацію. Крім того, наратора можна розпізнати на основі елементів, які не є відразу помітними та очевидними на рівні оповіді та наративу. “Майже немає таких текстових елементів, за допомогою яких можна би було точно визначити наративного агента. Для цього потрібно поєднувати та тлумачити постійно зростаюче число знаків-індикаторів” [10, с. 90]. Виклад від першої особи, наприклад, ще не

означає, що у тексті присутній інтрадієгетичний наратор. Екстрадієгетичний наратор також може вести виклад від першої особи. Для розрізнення між гомодієгетичною та гетеродієгетичною нарацією вибір між першою та третьою особою не є вирішальним. Якщо наратор говорить про себе від третьої особи, він все одно є гомодієгетичним. Для описання наративної ситуації потрібно брати до уваги цілий текст (з усіма вставними історіями) та поєднувати численні відповідні елементи у зв'язне ціле.

Феномен наратора – багатообразний і багатолитий. Кожний новий художній твір – це новий наратор. Саме тому проблема граматичних виявів наратора та його типології відкриває широкий простір для подальших теоретичних та практичних досліджень у площині наратології та дискурсної семантики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
2. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі : [монографія] / І.А. Бехта. – Київ : Грамота, 2004. – 304 с.
3. Бехта І.А. Наратор та форми нарації у сучасній англійській прозі : / І.А. Бехта // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 67–74.
4. Груша Я. Гомодієгетичний таратор як елемент дискурсу пам'яті в романах Умберто Еко / Ярина Груша // Сучасні літературознавчі студії. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 22–30.
5. Коваленко К. Типи нараторів і види нарації у прозових творах А.П.Чехова (“Мое життя”, “Розповідь невідомої людини”) / Ксеня Коваленко // Філологічні науки. – Полтава, 2012. – № 10. – С. 111–119.
6. Мацевко-Бекерська Л. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу / Лідія Мацевко-Бекерська // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського: збірник наукових праць. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. – № 4 (8). – С. 140–147.
7. Ткачук О. Наратологічний словник / Олександр Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
8. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – Москва : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
9. Booth W.C. The Rhetoric of Fiction / Wayne C. Booth. – Chicago & London : The University of Chicago Press, 1961. – 455 p.
10. Herman L. Handbook of Narrative Analysis / L. Herman, B. Vervaeck. – Lincoln, NE : University of Nebraska Press, 1990. – 232 p.